

KİTAP İSTATİSTİKLERİNİN DÜZGÜSÜ (1)

Behire Balkan

Milli Kütüphane Bibliyografya
Enstitüsü Başuzmanı

Kitap ve süreli yayın istatistiklerinin milletlerarası plânda karşılaştırılabilir olması problemini konu edinen teşebbüsler çeşitli milletlerarası kurum tarafından ele alınmıştır.

Daha 1926 yılında, Milletlerarası Fikri İşbirliği Enstitüsü (Institut International de Coopération Intellectuelle) ve Milletlerarası İstatistik Enstitüsü «entelektüel istatistik» programı çerçevesi içinde kitap ve süreli yayın yayını istatistiklerinin milletlerarası düzgüsü probleminin incelenmesi konusunu ortaya attılar. Her iki Enstitü üyelerinden kurulmuş olan bir karma komite okul ve kültür istatistiklerinin milletlerarası plânda ölçülebilmeleri amaç edinen program hakkında bir rapor hazırladı. Bu rapor ve çeşitli memleketleri 1926 - 1930 devresi için istatistik tabloları için teklif edilen modellere göre tablolar yapmaya davet eden bir karar Milletlerarası İstatistik Enstitüsünün Genel Meclisince kabul edildi. Karma Komitece teklif edilen modellere göre Bern'deki **Bureau International de la Propriété Intellectuelle** «Droit d'auteur» adlı yayımında 1930 - 1935 yıllarında 30 dan fazla memleketin basılı ürünlerinin istatistiklerini yayımladı.

1936 yılında, Kütüphaneci Dernekleri Milletlerarası Federasyonu da yine bu konuyu inceledi ve baskıların istatistiklerini düzgüleyen teklifler ortaya attı.

1950 yılında, İstatistik Servisinin kurulmasından itibaren UNESCO'da bu konu ile ilgilendi. Kitap ve süreli yayın yayını istatistikleri alanında UNESCO'nun faaliyeti başlangıçta kitap yayımının düzgüsü sorunları ile ilgili oldu. Bu düzgünün özellikle tanımları ve sınıflandırmaları ilgilendiren büyük ilkeleri, 1950 yılında Paris'te toplanan gayriresmî bibliyografya uzmanları toplantısında tesbit edildi.

Bu çalışma 1951 yılında toplanan 6 ncı UNESCO Genel Konferansında alınan bir kararla resmî ve hukukî bir destek kazanmış oldu. Alınan karar «Genel Müdüre eğitim, bilim ve kültür alanındaki istatistiklerin milletlerarası plânda ölçülebilmelerini geliştirmek üzere, üye devletlere teklif

(1) Düzgü kelimesi İngilizce standardisation, Fransızca normalisation karşılığı olarak kullanılmıştır. Türk Dil Kurumu yayımlarından olan Fransızca - Türkçe sözlükte normalisation kelimesi olarak düzgü verilmektedir.

edilebilecek ölçüler ve düzgü'ler araştırmak yetkisini» veriyordu. Karar daha sonraki Genel Kurul toplantılarında da hafif değişikliklerle yenilendi.

Kitap yayımının istatistiklerinin düzgü'sü sorunu UNESCO tarafından hazırlanan dokümanlara dayanarak, Kütüphaneciler Dernekleri Milletlerarası Federasyonu Konseyi tarafından, özellikle Viyana (1953), Bruxelles (1955), Münih (1956), Paris (1957), Varşova (1959), Lund-Malmö (1960) ve Edimbourg (1961) de inceledi. Federasyon UNESCO Sekreterliğini bu alanda meslekî ve manevî olarak tamamiyle desteklemektedir.

UNESCO'dan başka, diğer milletlerarası kurumlar da özellikle dış ticaret istatistikleri için milletlerarası ölçüler hazırlayabilmek amacıyla süreli olan ve olmıyan yayınlara ait tanım ve sınıflandırma şekillerinden bazılarını kabul ettiler.

UNESCO Sekreterliğince düzenlenmiş olan düzgü'ler 1950 den beri dağıtılmakta olan istatistik soru cetvelleri ve düzgü işlemlerinin ortaya koyduğu metod problemlerini ele alan istatistik raporları vasıtasıyla memleketlere duyurulmuştur.

Bu yayımların belli başlıları şunlardır :

Rapport Statistique préliminaire sur la production de livres dans divers pays (Çeşitli memleketlerde kitap istihsali üzerine ilk rapor) (UNESCO/ST/R/2, 14 Mayıs 1951)

1937 - 1950 yılları arasındaki kitap ürünleri için istatistik rapor (Rapport statistique sur la production de livres 1937 - 1950) (UNESCO/ST/R/9, 1 Temmuz 1952)

Le Rapport. Normalisation des statistique concernant les bibliothèques et la Production de livres (19 Ağustos 1955) (Kütüphaneler ve kitap istatistiklerini ilgilendiren istatistiklerin düzgülenmesi hakkında rapor)

Production de livres 1937 - 1954 et traduction 1950 - 1954 (UNESCO /ST/2) (1937 - 1954 yıllarında kitap ürünleri ve 1937 - 1954 yıllarında tercümeler)

Amacı sadece UNESCO tarafından düzenlenmiş düzgü ilkelerinin uygulanmasını telkin etmek değil, aynı zamanda, bir taraftan bu konu ile ilgili eleştirme ve açıklamaları toparlamak, öte yandan, dünyanın bütün memleketlerinde kullanılmakta olan tanım ve sınıflandırma şekillerini bir araya getirmek olan bu dokümanlar Unesco sekreterliğine ilk tekliflerini memle-

ketlerin çoğunun ihtiyaç ve gerçek yeteneklerine yavaş yavaş uydurabilmek imkânını verdi.

Sürelî yayınların istatistiklerinin düzgülenmesine ait çalışmalar Unesco tarafından kitap istatistikleri için yapılan çalışmalardan bir kaç yıl sonra ele alındı. Sekreterlik soru cetvellerinde formüle edilen tanımlar, ölçüler ve sınıflandırma şekilleriyle bu alanda hazırlanacak düzgünün temelini hazırlamış oldu.

1955 yılında dağıtılan ilk soru cedvelinin amacı, gerçekten, millî istatistiklerde sürelî yayımlara uygulanan işleme ait ilk bilgileri tespit etmektir. Halbuki 1957 ve 1959 yıllarında dağıtılanlarda gazeteler ve diğer sürelî yayınlar üzerine tanımlar ve sınıflandırmalar açıklanmıştı. Bu teklifler aynı zamanda **Günlükler ve diğer sürelî yayınlar hakkında istatistikler** adlı rapora da alınmıştır.

1960 yılından beri kitap istatistiklerinin düzgü'sü ile sürelî yayınların düzgü'sü birarada incelenmeye başlanmıştır.

1960 yılında toplanan Onuncu Unesco Genel Konferansında Genel Müdüre «Bir uzmanlar komitesinin yardımı ile edebî ürünlerin istatistiklerine ait bir ön rapor hazırlamak yetkisi» verilmiştir. Bu kararın uygulanması gereğince, Genel Müdür, 1961 yılında, kitapların ve sürelî yayınların millerarası düzgü'sü sorununu incelemekle yükümlü bir uzmanlar grubunu toplanmağa davet etmiştir. (1)

Uzmanlar komitesi kitap ve sürelî yayınların yayımı alanındaki millerarası istatistiklerle ilgili tanım, sınıflandırma ve tablolara ait tarafları gösteren bir rapor hazırlamıştır. Rapor İcra Konseyine verilmiş, Konsey'de 1962 yılında toplanan 61 inci toplantısında bu sorunu Onikinci Genel Konferansın geçici gündemine koymayı uygun bulmuştur. Genel Konferans 12 nci toplantısında bu düzgünün üye devletlere verilecek bir tavsiye şeklini alması gerekli olduğuna karar vermiştir.

(1) Bu komiteyi teşkil eden uzmanların isimleri ve hazırladıkları rapor elimizde mevcuttur. İstenildiğinde bu konuda ilâve bilgi sağlanabilir.

TAVSİYENİN KONUSU VE KAPSAMI

Ele alınan tavsiyenin konusu kitap ve süreli yayın istatistiklerinin milletlerarası plânda ölçülebilir olmasını sağlamak amacıyla tanımlar, sınıflandırma şekilleri ve tablolar hazırlamaktır.

Unesco tarafından toparlanan bilgiler bu alanda milli istatistiklerce uygulanan tanım ve tasniflerde gözönüne alınacak ölçüde değişiklikler bulunduğunu ortaya koymuştur. Milli metodlar her memleketin ihtiyaç ve yeteneklerine göre hazırlandığına göre bunda hayret edilecek bir taraf yoktur. Tabii olarak, bazı milli istatistikler, bu alanda toplanmış ve sunulmuş özellikler bakımından çok zengin, buna mukabil diğer bazıları çok sınırlıdır. Bu rapora iliştilirilmiş olan ilk tavsiye tasarısı ile verilen tanım, sınıflandırma ve tablolara hiç bir milli istatistik model teşkil etmemiştir. Fakat milli metodolojinin çoğunda müşterek olan elemanlar kitap ve süreli yayınların milletlerarası istatistiğinin hazırlanmasında göz önünde bulundurulmuştur. Teklif edilen düzgünün asgari bir program teşkil ettiğini belirtmek de yerinde olur.

Ön tasarısı memleketlerin milli istatistik programlarını terketmelerini amaç edinmiş değildir. Memleketlerin kendi milli ihtiyaçlarını bir taraftan tatmin ederken milletlerarası ölçüşmeyi de sağlayabilecek şekilde bunları uygulaması bahis konusudur. Pek tabiidir ki milletlerarası istatistiklerin uygulanması milli istatistiklerin hazırlığında yetkili otoriteler için belirli bir gayrete ihtiyaç gösterecektir. Fakat Unesco tarafından bir on yıl boyunca kazanılmış tecrübeler göstermiştir ki bu istatistiklerin milletlerarası plânda düzgüsü sadece mümkün değil, aynı zamanda arzu edilir bir durum ortaya koyar. Çünkü bunlar memleketlerin çoğu tarafından desteklenmektedir.

Kitap ve süreli yayınlar istatistiklerinin işlenmesinde, her kategori için müşterek ve her kategoriye özel olan problemler vardır. Bu yüzden her biri aşağıdaki paragraflarda tek tek ele alınacaktır.

Kitap ve süreli yayın istatistiklerinin müşterek problemleri

Tavsiye ön tasarısının genel tarifine göre, süreli olsun veya olmasın bir yayımın milli bir istatistikte yer alması için a) basılı olması, b) memlekette yayımlanmış olması, c) umuma sunulmuş olması gereklidir.

Basılı deyimi tipografya, litografya, ofset, helyogravur gibi çeşitli mekanik baskı şekillerini içine alır.

Çoğaltıcılar tarafından yapılan baskılarda istatistik için uygulanan işlem memleketlere göre değişir. Memleketlerin çoğunda bu yayım çeşidi dairelerde iç hizmetler içindir ve bu halde millî istatistik içinde yer almaz. Fakat daha gelişmiş baskı usulleriyle yayım yapma yeteneklerinin sınırlı olduğu memleketlerde, çoğaltıcılarla yapılan baskılar büyük ilgi gösterebilirler. Bu yüzden teksir makinesi ile veya benzeri usullerle çoğaltılan yayımların normal olarak kitap ve süreli yayım istatistiklerinde, bahis konusu sistemler sınırlı usuller yerine kullanılmadıkları müddetçe gösterilmesi doğru olmaz.

Millî istatistikler sadece memlekette yayımlanmış yayımları hesaba katmalıdırlar. Sonuç olarak, naşirinin merkezi memlekette olan her yayım «memlekette yayımlanmış» olarak ele alınabilir.

Yayım yerinin, basım yerinin ve dağıtım yerinin her zaman aynı memlekette olmayabileceğini belirtmek yerinde olur. Bu durumda, basım yerinin ve dağıtım yerinin hiç bir rolü yoktur. Aşağıdaki örnekler bu kavramı daha iyi açıklamaktadırlar :

1) Bir yayım A memleketinde yayımlanmış, fakat bütünüyle B memleketinde dağıtılmışsa, B memleketinin vatandaşları tarafından ve B memleketinin dilinde bile yayımlanmış olsa A memleketinin istatistikleri içinde yer alacaktır.

ii) Eğer bir yayım merkezi sadece A memleketinde olan bir naşir tarafından hem A memleketinde hem B memleketinde aynı zamanda yayımlanmışsa sadece A memleketinin istatistikleri içinde yer alacaktır.

Yukarda belirttiğimiz kavrama göre, bir yayım ilke olarak yalnız bir millî istatistikte yer almalıdır. İstisnai olarak, bir naşirin merkezi her iki memlekette de bulunuyorsa, yayımlar her iki memlekette de halka sunulduğu takdirde iki memleketin istatistiklerinde ayrı ayrı yer alabilir. Örneğin, bir naşir A ve B memleketinde de birer merkeze sahip bulunuyorsa, ve bu naşir birisi her iki memlekette dağıtılan, öteki sadece A memleketinde dağıtılan iki yayım yapmışsa birinci yayım her iki memleketin istatistiklerinde yer alacak, ikinci yayım ise sadece A memleketinin istatistiklerinde gösterilecektir.

Teklif edilen tanıma göre, naşirin hukukî durumunun hiç bir rolü yoktur. Bazı millî istatistikler sadece yayınevleri tarafından yayımlanmış ya-

Kitap ve süreli yayınlar yayım faaliyeti önemleri çok çeşitli olan yayımları içine alır. Milli bibliyografyada ve memleketin istatistiklerinde miktarı verilen kitapların sayısı arasında daima önemli bir fark vardır. Hemen bütün milli istatistikler bazı yayım çeşitlerini bir tarafa bırakmak eğilimindedirler. Fakat bir tarafa bırakılacak yayım çeşitleri konusunda bir memleketten ötekine büyük ayrıntılar vardır. İstatistiklerin milletlerarası olarak ölçülebilir olmasını güçleştiren nedenlerin birisi bu olduğu muhakkaktır.

Yayım istatistiklerinde yer almaması gerekli yayım çeşidini tayin edebilmek amacıyla, Unesco bu kategoriye eserin muhteviyatına göre tesbit edebilmeyi denemiştir. Bu durumda şu çeşit yayımları istatistik dışında bırakmak gerekmektedir.

- a) reklam amacı ile yayımlanmış kitaplar
- b) değersiz olan yayımlar
- d) Ayrı basımlar

Yukarıda söylenen ölçüte uygun gelen özel kategoriler ön tasarımların 2 paragrafında sıralanmıştır.

Yayımlanan eserlerin dış ticareti, satış fiyatları, sayfa sayıları, yıl sırasında yayımlanmış sayıların sayısı (Bu bilgi süreli yayınlara aittir) gibi baskıların milli pazarını daha tam olarak tanıyabilmek bakımından kitap ve süreli yayınlar yayımının daha başka cepheleri de vardır. Fakat işin bu tarafı aşağıda belirtilen nedenler yüzünden ön tavsiye tasarısında yer almamaktadırlar.

Baskıların dış ticareti hakkındaki istatistikler özellikle yayımlarının büyük bir kısmını ihraç eden veya kendi pazarlarını önemli ihracatla besleyen memleketler için baskıların millî pazarını tahlil edebilmek için zorunludur. Bununla beraber bu istatistikler kitap ve süreli yayınlar yayımı istatistiklerinin kullandığı dili kullanmazlar. Sonuncusu yayım adı ve yayım sayısını gösterdiği halde (hepsi çeşitli ölçütlere göre sınıflandırılmış olarak yayım, dil, konu v.b.-) birincisi ticari değerlerle bazan da ağırlıklı ifade edilir. Bu yüzden bu iki istatistik ölçülemez. Bununla beraber baskıların dış ticaretine ait istatistiklerin de düzelenmesi arzu edilir, fakat bu iş dış ticaret istatistikleri çerçevesi içine girer.

Pek çok millî istatistik, baskıların fiyatları hakkında bilgiler verirler. Ekonömik ve toplumsal bakımlardan ilgi çekici olan bu eleman milletlerarası istatistikler için tavsiye edilmez. Çünkü millî dövizlerin değeri ve birim olarak alınan her hangi bir dövize çevrilmek istendiği zaman ortaya çıkan değerdeki kesinsizlik hatalı sonuçlara götürmek tehlikesini ortaya atabilir.

yımları hesaba katarlar. Bu istatistiklerin amacı bütünüyle yayın faaliyeti hakkında fikir vermek ve sadece yayınevlerinin faaliyetini bildirmek olmadığına göre, istatistiklere, dairelerce, bilim, kültür, din, politika, sendika derneklerince ve özel kimseler tarafından bastırılan yayımların da alınması doğru olur. Çünkü yayımların tamamı bir memleketin yayım faaliyetini karakterize eder.

Milletlerarası kurumların yayımları için karşımıza özel bir problem çıkmaktadır. Yayım faaliyeti çok önemli olabilen bir veya bir kaç milletlerarası kurumun merkezi bulunabildiğine göre, bu kategorinin millî istatistiklerde değişik şekilde işlem görmesi, elemanların milletlerarası plânda ölçülebilir olmasını kolaylaştırmıyacaktır. Bu yayımların millî istatistiklerin dışında işlem görmesi arzu edilir olmakla beraber, pratik nedenler bunun zıddı çözüm şeklini gerektirir. Bir yayımı bir memlekete yerleştirmek için uygulanan ilkeler mantıkta kalır. Başka bir deyimle yayım memleketini tayin eden sadece yayınevinin merkezidir, yayınevinin hukuki durumunun hiç bir rolü yoktur.

Bir yayım eğer **umuma sunulmuşsa** bu istatistiklerde yer alır. «Umum» deyimini geniş anlamda, yani herkese değil, sınırlı bir gruba, örneğin bilim derneklerinin meslek derneklerinin ve klüblerin üyeleri gibi sınırlı bir grubu da içine alacak şekilde anlaşılmalıdır. Yayımın ya ticarî yollarla veya parasız olarak umumun eline geçmiş olması gereklidir. Pek çok memlekette satılan yayımları istatistiklere alırlar, parasız dağıtılanları almazlar. Bu iki kategori arasında esashı hiç bir ayrıntı bulunmadığına göre, bir yayım, ticarî yolla olsun parasız dağıtımla olsun, elde edilebiliyorsa halka sunulmuş olarak kabul etmek gereklidir.

Bu düzgünün konusu kitap ve süreli yayın istatistikleri olduğuna göre, temel problem bu iki kategori arasındaki sınırları tesbit etmektir. Tavsiye ön tasarısında yer alan tanımlar bu iki kategori arasındaki sınırlandırma için belirli elemanlar sağlamaktadırlar. Tanımın bütün şartlarını yerine getirmeyen bir süreli yayım kategorisi için bir tek problem karşımıza çıkabilir. Bu kategori yıllıklar, almanaklar veya benzeri süreli yayımlardır. Bunlarda muntazam denebilecek bir sürelilik vardır, fakat çoğunlukla numaralanmış degillerdir. Öte yandan her yayım ayrı bir bütün teşkil eder. Şu hâle göre bu yayımların bazı elemanları süreli yayımların tanımına girmekte, diğer bazı elemanları ise süreli olmıyan yayımlara benzemektedir. Millî istatistikler bu yayımları değişik işlemlere tabi tutarlar. Bununla beraber çoğunlukla bu yayımlar süreli yayın olarak işlem görürler. Esashı nitelikleri olan sürelilik yüzünden ve süreli yayımlar tanımı göz önüne alınarak, bunlar tavsiye ön tasarısında süreli yayın olarak kabul edilmişlerdir.

Basım sırasına göre olan üç yayım çeşidi memleketlerin hepsinde aynı çeşit işleme tabi tutulmazlar. En büyük çeşitlilik tıpkı basımlar konusunda kendini gösterir. Bazı memleketler bu yayımları istatistiklerinde sayarlar, fakat o şekilde sayarlar ki bunları diğer yayım kategorilerinden ayırmak mümkün olmaz. Diğer bazı memleketler de bu yayımları tamamiyle ayrı bir yayımmış gibi işleme tabi tutar. Nihayet bazı memleketler tıpkı basımları hiç saymaz çünkü derleme kanunları zaten bu yayımları bir tarafa bırakmaktadır.

Bir memleketin basım faaliyetlerine ait istatistiklerin tam olabilmesi amacıyla, ön tasarı tıpkı basımların istatistiklerde belirtilmesini teklif etmektedir. Bununla beraber tıpkı basımlar ayrı bir yayım grubu imiş gibi değil de ya birinci basımlar ya da tekrar basımlar arasına ve bir evvelki basımın ait olduğu kategoriye göre konulması gerekir.

Birinci basımla aynı yılda yayımlanmış bir ikinci tıpkı basım istatistiğe alınmamalıdır. Çünkü bu usul aynı kitabın iki defa zikredilmesini gerektirir. Bu durumda bunu nüsha sayısı halinde bildirmek iyi olur. Buna karşılık, müteakip yıllarda yapılan tıpkı basımlar her yılın istatistiklerinde isim ve nüsha sayısı olarak ayrı ayrı yer alacaklardır.

Kitap yayımı istatistiklerinde, yayımın diline ait elemanlar milli plânda olduğu kadar milletlerarası, plânda da çok ilginçtir.

Bu elemanı iki cephede işleme tabi tutmalıdır : a) Basım dili b) Bir tercümenin orijinal dili.

Basım dili hakkındaki bilgiler milli plânda özellikle iki veya üç dili aynı zamanda kullanan memleketler için önemlidir. Milletlerarası plânda, bu eleman özellikle çok yayılmış diller için milletlerarası ölçüşme bakımından dikkate değer.

Çevirinin özel dili (orijinal) çevirilerin istatistiklerinin hazırlanması bakımından çok önemlidir.

Bütün memleketler süreli olmıyan yayımları konu gruplarına göre sınıflandırır. Fakat bir memlekettten ötekine grupların sayısı ve muhteviyatı bakımından büyük ayrıntılar vardır.

Bazı memleketler kitap basımı istatistikleri için ya aynen ya da değiştirilmiş olarak Milletlerarası Onlu Tasnif Sistemini kullanırlar. Grupların sayısı 10 dan (Fransa) 49 a (İngiltere) kadar değişir. Bazı memleketler de

Bazı millî istatistikler özellikle süreli olmıyan yayımlar için yayımlanmış eserlerin sayfa sayısını da bildirirler. Bu eleman millî plânda faydalı olabilmesine mukabil, milletlerarası plânda aşağıdaki nedenler yüzünden faydalı değillerdir :

Bir sayfanın forması düzgülenmiş değildir, aynı metin tarafından sayfada işgal edilen yer dillere, yazıya, baskı tarzına yani harflerin büyüklüğüne göre değişir,

Pratikte millî istatistiklerde yıl içinde yayımlanmış süreli yayımların numaraları verilmez. Bu yüzden tavsiye ön tasarısında bu konuyu ele almak gerekli görülmemiştir.

Kitap yayımı istatistikleri

Kitap yayımı istatistikleri memlekette yayımlanan ve halka sunulan basılı kitap ve broşürleri içine almalıdır.

Bununla beraber, her türlü yanlış anlamamanın önüne geçebilmek için tavsiye ön tasarısında resmî yayımlar, okul kitapları, üniversite tezleri, resimli kitaplar gibi özel bazı yayım kategorilerine uygulanacak işlemi özel şekilde belirtmek uygun görülmüştür. Bu yayım kategorileri ön tasarının 5 inci paragrafında sıralanmış ve tamamlanmıştır.

Bazı millî istatistikler yayımlar arasında önemlerine göre bir ayırım yapmak eğilimindedirler. Böylece süreli olmıyanlar kitap ve broşür olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır.

Bu ayırımı yapabilmek için bazı memleketler aşağıdaki ölçütlere dayanırlar: Yayımların forması, cildin kalitesi (ciltlenmiş veya sadece kartonlanmış kitap) ve özellikle muhteva. Bununla beraber bir çok memleketlerde ayırım ölçütü olarak kullanılan sadece yayımın sayfa sayısıdır. Bu sonuncu ölçüt bir kitabı bir broşürden ayırmanın en basit ölçütüdür. Bu ayırım şekli yayımın önemini belirtmek konusunda uygun bir ölçü olmamakla beraber Unesco da bu şekli uygulamıştır. Sayfa sayısı bakımından verilecek sınıra gelince, ön tasarı bir çok memleketlerde kullanılan rakamı, yani 49 sayfayı teklif etmektedir.

Sonuç olarak

1. Bir kitap 49 sayfadan az ve süreli olmıyan bir yayımdır
2. Bir broşür 5 - 49 sayfa arasında ve süreli olmıyan bir yayımdır.

Yukardaki ölçütü uygularken kapak sayfalarını hesaba katmamak gereklidir.

Bu ölçüte göre, süreli olmıyan ve 5 sayfadan az olan yayımlar süreli olmıyan bir yayımın bütün özelliklerini taşıdıkları halde millî istatistikler içinde yer almamalıdır. Bunlar sayfa, yaprak v.s. olarak göz önüne alınır.

Kitap ve süreli yayımlar yayımı istatistikleri bu faaliyetin özelliklerini teşkil eden elemanlar hakkında bilgi vermelidirler. Bu elemanlar şunlardır : 1) Kitap adları (bibliyografik birlik) sayısı, 2) nüsha sayısı, -baskı- 3) çıkış sırasıyla basım, 4) baskı dili veya original'in dili, 5) yayımın konusu .

«Kitap adı» (bibliyografik birlik) deyimini kullanırken, cilt sayısı değil eser sayısını saymak gerekli olduğunu belirtmek lâzımdır. Örneğin, 20 ciltten meydana gelen bir ansiklopedi bir tek kitap demektir. Bir kaç ciltte yayımlanmış olan bir roman istatistikte bir tek defa gösterilecektir. Bir çok eser bir kapak altında ve bir yayım şeklinde (Örneğin bir yazarın külliyyatı, çeşitli yazarların seçilmiş tiyatro piyesleri v.b.) yayımlanmışsa, bu takdirde istisnai olarak cilt sayısı istatistiklerde gösterilir.

Bir kitap bir çok cilt birliği halinde ve bir tek müşterek isim altında yayımlanmışsa, her cildin ayrı bir adı olduğuna göre iki şekilde hareket edilecektir : 1) Eğer her cilt bağımsız ise, ciltlerin her biri bütün teşkil ediyorsa, istatistiklerde cilt sayısı kadar kitap adı bulunacaktır. 2) Ciltlerin her biri başlıbaşına bir bütün teşkil etmiyorsa, bütün yayım için bir tek isim, yani bir tek istatistik birlik bulunacaktır.

Bir eser yıl boyunca memleketteki bir çok naşir tarafından ayrı ayrı yayımlanmışsa, eserin baskı sayısı kadar isim saymak gereklidir.

Nüshaların toplam sayısına gelince, şimdiye kadar pek az memleket bu bilgileri toplamıştır. Şüphesiz, bu bilgi eksikliği yayım faaliyetinin bu özelliğine karşı gösterilen ilgi eksikliğinden değil, bu bilgileri bir araya getirmekteki pratik güçlükten ileri gelmektedir. Depo kütüphaneler çok defa bu konuda bir şey bilmezler, özel yayınevleri bu çeşit bilgiyi dağıtmakta özen göstermezler. Yayımın hacmini belirten bu elemanı teklif ederken göz önüne alınması gerekli güçlüklerle rağmen yayım faaliyetinin dengesi ve sonuç olarak milletlerarası ölçüşme bakımından çok önemi olan bu noktadan vazgeçmek güçtür.

Genel olarak millî istatistiklerde basım sırasına göre üç kategori yayım gözlenimlenir : a) birinci basımlar, b) müteakip basımlar, c) Tıpkı basımlar

tali gruplar kullanırlar, öyle ki bazı milli sınıflandırma sistemlerinde 100 bölüme kadar gruplar vardır.

Kitap basımı istatistiklerinin milletlerarası olarak düzgülenebilmesi için, Unesco Milletlerarası Onlu Sınıflandırma Sistemini teklif etmektedir. Milletlerarası Onlu tasnif sistemine uyularak yapılacak bir yeniden sınıflandırmanın bu sistemi daha evvel kullanmamış memleketler için güç olacağı muhakkaktır. Fakat, her halde, 1950 - 1960 yılları arasında bir çok memleketin Milletlerarası Onlu Tasnif Sistemi lehine olmak üzere daha evvel kullandıkları sistemleri terketmiş olduklarını belirtmek gereklidir. Sayıları daha fazla olan diğer bazı memleketler ise kitap basımı istatistiklerini ilk defa düzenliyorlarsa, temel olarak Milletlerarası Onlu Sınıflandırma sistemini seçtiler.

İstatistiklerin düzgüsü bakımından Unesco Milletlerarası Onlu Tasnif Sistemini çeşitli nedenlerle tek değerli temel olarak görmektedir. Milletlerarası onlu tasnif sistemi bir çok memleketlerce standard sistem olarak kullanılmaktadır. Bir çok kütüphane, dokümantasyon merkezi, bibliyografya ve referans listesince uygulanmaktadır. Milletlerarası onlu Tasnif Sistemi pratik bir sistemdir. Bütün konuları kapsar ve her konu için bağımsız olarak ve bütünü gözden kaybetmeksizin istenen dereceye kadar gitmek imkânı verir. Milletlerarası Onlu sistemin en büyük grubu teklif edilen sınıflandırmanın temelini teşkil etmektedir. Çok geniş ve çeşitli konular için tali gruplar dahil edilebilir. Bu konular 3, 5, 6, 7 ve 9 bölümleridir. Şüphesiz, milli amaçlar için, çok daha aşağı bölümlere inilebilir.

Milletlerarası Onlu sistemin ölçüt'leriyle ilgili olarak, ön-tasarı da bir tek değişiklik yapılmıştır : Ders kitapları için. Milletlerarası Onlu Sistem bunları konulara göre sınıflandırmaktadır. Örneğin nazari bilimler konusundaki bir okul kitabı 5 bölümüne konulduğu halde ön-tasarı bütün okul kitaplarını özel bir grupta toplamaktadır. Bu yayım çeşidi için Milletlerarası sistemin ölçütleri kabul edilmiş olsaydı, okul kitapları hakkındaki bilgi teklif edilen 24 grup içinde dağılmış olacak, böylece süreli olmayan yayımların 7 de 10 unu teşkil eden bu grup hakkında istenilen bilgi alınamıyacaktı.

Süreli yayınların istatistikleri

Süreli yayınlara ait istatistikler daha evvel de söylendiği gibi memlekette yayımlanan ve halka sunulan süreli yayınları içine almaktadır.

Teorik olarak, «süreli yayın» kavramı çeşitli memleketlerde hissedilir şekilde birbirinin aynıdır. Buna karşılık, pratikte, bu deyimın kapsamı değişir ve bazan bu değişme önemli olur. Bu tanım içine alınacak yayımlar kanunlar ve yerel gelenek ve koşullara göre değişir.

Sonuç olarak, bu tasarının amaçları için, bu deyimın uygulanma sınırlarını iyice belirtmek önemlidir.

Önce milli istatistiklerin dışında bırakılan, buna mukabil milletlerarası ölçüşme bakımından «sürelı yayın» grubu içinde kalması gereken bazı yayımları işaret etmek lâzımdır.

Dışarda bırakılacak sürelı yayınlar konusunda, ön tasarının ikinci paragrafında adı verilen sürelı yayınlar dışında, sınır bölgede kalan ve çeşitli memleketlerde uygulanmakta olan pratiklerin değişik olduğu bazı sürelı yayım çeşitlerini saymak da yerinde olur. Bununla beraber, genel ilke olarak, aşağı yukarı genel olan eğilim, din bültenleri, okul bültenleri ve özellikle kendi memurlarına ait olan kurum gazeteleri gibi çok yerel ve yayım alanı dar yayımları istatistik dışında bırakmaktır. Ön tasarının 13 üncü paragrafında adı verilen bu yayımları da dışarda bırakmak teklif edilmektedir.

Zaman ve mekan içinde geniş yayılma alanı bakımından olduğu kadar, memlekette memlekete değişen nedenlerle de bir ilk sürelı yayım kategorisi özel şekilde belirtilmiştir : «Gazeteler» kategorisi ve böylece sürelı yayınların bütünü iki büyük kategoriye ayrılmıştır:

- a) Gazeteler
- b) Diğer sürelı yayımlar

Bu iki kategoriye birbirinden ayırmak için uygulanan ölçütler memlekette memlekete değişmektedir. Bu ölçütler şöyle özetlenebilir :

a) **Dış görünüş:** Dikilmiş olmıyan yapraklardan iberat sürelı yayınlar gazete olarak kabul edilmektedirler. Dikili olan sürelı yayınlar ikinci kategori içinde ele alınmaktadır.

b) **Sürelilik:** Muhteviyatı ve hitap ettiği okuyucu grubu ne olursa olsun bir haftada bir defadan fazla yayımlanan sürelı yayımlara gazete adı verilir.

c) **muhteviyat:** Genel ilgiyi çeken aktüalite sorunları üzerine bilgiler ihtiva eden sürelı yayınlar gazetedir.

d) **Konu:** Aktüel konular üzerine genel ilgiyi çeken haberler veren sürelı yayınlar gazete olarak itibar edilir.

Fakat bu ayırım şekilleri bütün memleketlerde uygulanmamaktadır ve bazı memleketler sürelı yayımları sadece süreliliklerine ve ele aldıkları konuya göre sınıflandırırılar. Bu metod daha sade ve daha pratiktir. Bununla

beraber, yayım bakımından olduğu kadar toplumsal bakımdan da tamamiyle özel bir kategori olan gazetelerin önemi hesaba katılmasa bile, pek çok sayıda memleketin diğerini ihmal ederek sadece bu yayım çeşidi üzerinde bilgi topladıklarını hesaba katmak gereklidir. Bu yüzden «gazete» ve «sürelili yayın» şeklinde iki kategoride bir sınıflandırma şekli kabul etmek zorunlu görülmüştür.

Genel bilgi veren gazeteler

Gazeteleri diğer süreli yayınlardan ayırabilmek için Unesco «genel bilgi veren gazete» deyimini kabul etmiştir. Bu çeşit gazetelerin şu çeşit özellikleri vardır :

- a) Halka, yani her çeşit okuyucuya aittir
- b) Genel ilgiyi çeken konularda bilgiler verir
- c) Yazılı bir **orijinal haber kaynağıdır.**

İlk iki noktanın anlamı açıktır.. Bu süreli yayınlar hiç bir şekilde ihtisaslaşmış değildirler. Bu yüzden bu kategori içine ihtisaslaşmış yayınlar dahil edilemez. Aynı şekilde genel ilgiyi çeken konular ihtiva ettiği halde halk için yayımlanmamakta olan yayımlar da bu grubun dışındadır. Bu durumda süreliğin rolü olmadığı meydandadır. Her gün çıksa bile bir ihtisas süreli yayını bu kategorinin dışında kalır.

Üçüncü özelliğe gelince, «yazılı bir orijinal haber kaynağıdır» deyiminden ne kastedildiğini açıklamak gereklidir. Gerçekten, bu gün, göze ve kulağa hitap eden bilgi vasıtalarıyla her gün bir az daha süratle yapılan haber yayımı gazetelerde yayımlanan haberlerin «orijinalite» özelliği üzerinde tartışma açılmasına imkân verir. Başka bir deyimle bu haberlerin hangi ölçüde birinci veya ikinci kaynak olduklarını saptamak gerekir. Bununla beraber, yazılı enformasyon vasıtalarına ait istatistikler bahis konusu olduğundan diğer gazeteler tarafından daha evvel yayımlanan havadisleri veren süreli yayınlar orijinal haber kaynakları olarak kabul edilebilir. Yukardaki tanım kabul ediliyorsa, ihtisaslaşmış gazeteleri bu grup içinde sınıflandırmamak gerekir.

Yukardaki tanım, günlük olsun veya günlük olmasın genel haber gazetelerine uygulanır. Gerçekten, özel yerel durumların mevcut olduğu bazı bölgelerde her gün çıkmayan fakat amaçları günlük gazetelerle aynı olan ve o bölgede ve komşu bölgelerde günlük gazete mevcut olmaması bakımından tamamiyle günlük gazete yeri tutan yayımlar da vardır. Bu iki kategori arasında yalnız bir tek ayrıntı vardır. Günlük gazeteler 24 saat içinde vukua

gelmiş olaylar hakkında bilgi verdikleri halde diğerleri iki sayıyı birbirinden ayıran daha uzun bir zamanda geçmiş olaylar hakkında bilgi verirler. Şu halde bu yayımların da genel haber gazeteleri arasında yer almaları gerektiği açıktır.

Haftada bir defa veya daha sık yayımlanan haber dergileri bahis konusu olduğu zaman karşımıza bir şüphe belirmektedir. Esas amaçları genel olarak başka gazetelerde çıkan belli başlı olayları tefsir etmek olan bu yayımlar doğrudan doğruya topladıkları haberlerle de tefsir ettikleri olayları tamamlarlar. Bundan başka, bu yayımlar bazı memleketlerde eğer haber gazeteleri yok veya az ise bunların yerini tutarlar.

Bununla beraber, bu yayımlar, amaçları başka gazetelerde başka bir şekil altında verilen haberleri tefsir etmek olduğundan, nadir olarak orijinal haberler verirler. Bundan başka bu yayımlar kültürel karakterli makale ve haberlere, tamamiyle ihtisaslaşmış alanların sorunlarına, romanlara, hikâyelere, v.b. bazan çok önemli ölçüde yer ayırırlar.

Gazeteler için yukarda söylediğimiz tarif göz önüne alınırsa bu yayımlar hiç şüphe yok ki genel karakterli haber gazetelerinin dışında bırakılmalı ve aşağıdaki kategori içinde yer almalıdır: «diğer süreli yayınlar» Birçok memleketlerde uygulanmakta olan şekil de budur.

Genel haber gazetelerinden başka süreli yayınlar

Bu kategori içinde yer alan yayımlar, ya genel ilgiyi çeken konuları ele alırlar veya spor, medya, edebiyat, sanat, bilim, ekonomi, v.b. gibi az veya çok sınırlı bir okuyucu kitlesini ilgilendiren inceleme ve haberlere yer verirler. Bundan başka, süreli yayın olarak kabul edilen yayımları belirtmek için kullanılan deyimler «magazin», «dergi», «bülten» veya sadece «süreli yayın» gibi çok değişik olabilir.

Daha evvel de söylendiği gibi, her gün yayımlansa bile ihtisas gazeteleri ve genel haber dergilerinde daha evvel yayımlanmış haberleri seçmek, özetlemek ve açıklamak amacıyla olan dergileri «diğer süreli yayınlar» kategorisine koymak uygun olur.

Sayma şekilleri

Süreli yayın basını ile ilgili istatistiklerin amacı basın faaliyetlerinin maddî hacmi hakkında bilgi vermektir. Bu hacim genel olarak **yayımların**

toplam sayısı ve ve süreli yayınların **yayılması** ile ilgili elemanlarla ifade edilir.

Sayma şekilleri bir memlekette ötekine çok değişiktir. Bu yüzden, ölçütleri bir hale getirebilmek ve atlama ve ikilemenin önüne geçmek üzere, aşağıda vereceğimiz açıklamalar göz önüne alınmalıdır. Ayrıca satılmayan süplemanlar ve özel sayılar, muntazam olarak yayımlansalar bile (gazetelerin pazar özel sayıları gibi) ayrı bir yayım olarak ele alınmazlar. Aynı şekilde, verdikleri haberler bakımından esas yayımdan ayrıntılı olmayan yerel veya bölgesel nüshalar da ayrı bir yayım sayılmazlar. Yerel yayımın adındaki veya kronik sayfasındaki bir tek ayrıntı bu yayımın ayrı bir yayım olarak kabul edilmesini gerektirmez.

Buna karşılık, aynı adı taşıdıkları halde aralarında esasa ait bir ayrıntı bulunan yayımlar ayrı yayımlar olarak ele alınmalıdırlar. Böylece, genel haberlerde ve yerel karakteri olmayan haberlerde esas yayımdan ayrılan yerel baskılar, ayrıca satılan ilâveler, ayrı bir hukukî kişiliği veya tamamıyla ayrı bir yazı kadrosu olan pazar sayıları veya benzerleri ve nihayet, esas yayımın özel baskı şeklinde de basılmış olsa ayrıca çıkarılan sabah veya akşam nüshaları ayrı yayım sayılmalıdırlar.

Bunlardan başka, bir memlekette iki veya daha fazla dilde yayımlanan süreli yayınları her dil için ayrı yayım kabul etmek gereklidir.

Süreli yayımın **yayılmasına** ait elemanlar her memlekette toplanmaktadır. Bundan başka, bu elemanları sağlayan memleketler arasında da uygulanan ölçütlerde bir birlik yoktur. Bazı memleketler bu bilgileri baskı sayısı üzerine diğerleri parasız dağıtılanları hesaba katmayarak satılan nüsha sayısına göre, diğer bazıları ise doğrudan doğruya veya abone yoluyla satılanlarla, parasız dağıtılanları da hesaba katarak hesap ederler.

Bahis konusu istatistiklerin düzgülenebilmesi bakımından, bu sonuncu ölçüt dağıtılan ve satılan nüshanın bir derginin **yayılmasını** izah edebildiği ölçüde en doğru olanı gibi görünmektedir. Açıklanması gerekli bir nokta kalmaktadır. Bu rakamlar içine yabancı memleketlerde dağıtılmış olan nüshaları da dahil etmeli midir? yoksa yalnız memlekette dağıtılan nüshalar mı hesaba katılmalıdır? verilecek cevap açıktır. Pratikte, hiç değilse şimdilik, ayrı ayrı rakamlar elde etmek imkânı olmadığına göre, memlekette olsun, dışarda olsun dağıtılan bütün nüshalar sayılmalıdır.

Dağıtım üzerine rakamlar tesbit edilirken bir başka problem karşımıza çıkar. Bazı durumlarda, dağıtım konusundaki bilgiler, esas olarak alınmış

bir günlük baskı sayısı, bir haftanın veya daha uzun bir devrenin ortalaması veya bir yılın ortalaması ve günlük olmyanlar için sayı başına ortalama baskıya göre toplanır. Milletlerarası ölçüebilme bakımından, en belirli olan elemanlar günlük dağıtım ortalaması veya sayıya göre yapılan ortalamadır. Bu, diğerlerine oranla ele alınan olayı daha iyi ifade eder. Bu elemanları toplamanın tarzı da bir memleketten ötekine değişir. Bazı memleketler kontrol edilmiş ve doğru olduğu kesin bilgiler verirler, memleketlerin çoğu ise tahminler yapar. İdeal çözüm şekli birincisidir, fakat çeşitli güçlükler istatistik yapmakla yükümlü kimseleri başka metodlara baş vurmaya zorlar. Bu metodlar da bazan tatmin edici sonuçlara ulaşabilirler.

Sınıflandırma

Bütün süreli yayınlar çıkış sürelerine ve yayım dillerine göre sınıflandırılmalıdırlar. Bundan başka gazetelerin dışında kalan süreli yayınlar kollarına göre de tasnif edilmelidirler.

Genel karakterli haber gazeteleri

Bu bölümde, en fazla önem gösterilmesi gerekli kategori günlüklerdir. Fakat burada karşımıza bir problem çıkmaktadır. Bazı memleketler haftada en az dört defa yayımlanan dergileri günlük kabul ederler. Diğer memleketler haftada 5 veya 6 defa, hatta her gün çıkarılanları günlük olarak alırlar.

Daha evvelki tekliflerinde Unesco daima birinci tanım şeklinden yana olmuştur. Gerçekten de, milletlerarası ölçüşme bakımından çok teferruatlı bir tasnifin önüne geçebilmek için kategoriler arasında bir gruplandırmaya gitmekten kaçınılamaz. Bundan başka, her gün çıkan gazetelerle haftada dört veya beş defa çıkan gazeteler arasında (özellikle haber kaynağı olarak) büyük bir fark mevcut değildir.

Gündelik olmyan diğer gazeteler, haftada 2 veya üç defa, haftada bir defa veya daha çok arayla çıktıklarına göre tasnif edilirler.

Bundan başka, günlük gazeteler sabah veya akşam çıktıklarına göre de tasnif edilmelidirler. Çünkü sabah ve akşam gazetelerinin hitap ettikleri okuyucu grupları birbirinden farklıdır.

Genel karakterli haber gazetelerinden başka süreli yayınlar

a) Çıkış süresine göre tasnif

Doğrudan doğruya yayımın kendisi bakımından olduğu kadar hitap ettikleri okuyucu kitlesi açısından da göz önüne alınan alışkanlık ve ihtiyaçlar bu yayımların çıkış sürelerini hissedilir şekilde değiştirir. Bu yüzden çı-

kış süresinin mümkün olabilecek değişikliklerine ifrat derecede fazla sayıda kategori istemeksizin yer verebilecek olağanüstü şekilde seyyal bir tasnif şekli hesap etmek lâzımdır. Sonuç olarak, içinde günlük, haftalık, aylık, v.b. gibi geleneksel deyimlerin yer almadığı bir tasnif şekli uygulamak tekiif olunur. Bu tasnif belirli bir süre içinde normal olarak yayımlanan fasiküllerin sayısına dayanmaktadır. Burada normal olarak deyimi kullanılmıştır. Bununla, yayımı geçici olarak durdurabilecek geçici nedenlerin tasnif üzerinde bir etkisi olmamak gerektiği belirtilmektedir. Aşağıda, tavsiye edilen, çıkış süresine göre olan tasnif şekli verilmektedir :

- a) Haftada en az dört defa
- b) Haftada birden üç defaya kadar
- c) Ayda iki veya üç defa
- d) Yılda yedi veya dokuz defa
- e) Yılda ikiden yediye kadar
- f) Yılda bir defa, daha uzun sürelerle veya süresi bellisiz olarak

Çeşitli memleketlerce uygulanan konulara göre tasnif şekli bir kaç birlikten yüze kadar çıkabilecek sayıda kategoriyi içine almaktadır. Kategorilerin sayısının en çok değiştiği alan budur. Sadece nicelik bakımından mukayeseli bir inceleme yapabilmek için değil fakat birçok memleketin ürünlerinin nitelik bakımından da ölçülebilmesine imkân vermek için de bir tasnif uygulamak zorunludur.

Bütün memleketlerce kabul edilebilir ve kullanılan sistemlerin yerine geçebilir bir sistem hazırlamak şüphesiz güçtür. Bununla beraber, bir çok memleket istatistikleri için zaten Milletlerarası Onlu tasnif sistemini kabul etmiş durumdadır. Bu hale göre çözüm şekli Milletlerarası Onlu Tasnif Sistemini temel olarak almaktır. Böyle bir çözüm şekli, bir çok memleket Milletlerarası sistemin tavsiye ettiklerinden başka kategoriler kullanmasına veya özel ölçütlere dayanan çok teferruatlı tasnifler ortaya çıkarılmasına rağmen Milletlerarası Onlu tasnif sistemi ciddi problemler ortaya çıkarmıyacaktır. Fakat bütün ihtiyaçlara cevap verebilen düzgüler aramak boşuna olur. Bununla beraber, ifrat derecede değil de yeter derecede teferruatlı bir tasnif sistemi sayesinde asgarî bir milletlerarası ölçüşme elde etmek mümkündür.

Şu halde tavsiye edilen tasnif şekli temel olarak Milletlerarası onlu tasnif sistemini ele almakta ve 24 grup ihtiva etmektedir. Bu sonuncu tasnifin bazı on bölümleri, örneğin 3 üncü bölüm (toplumsal bilimler), altıncı bölüm (tatbikî bilimler), yedinci bölüm (güzel sanatlar ve spor) ve onuncu bölüm (coğrafya ve tarih) iki veya daha fazla tâli bölüme ayrılmıştır. Bundan başka, iki özel bölüm daha ilâve edilmiştir: Çocuk süreli yayınları ve mizah süreli yayınları.